

УДК 821.161.3

Губская Вольга Мікалаеўна

кандыдат філалагічных навук,
дацэнт, дацэнт кафедры
міжкультурнай эканамічнай камунікацыі
Беларускі дзяржаўны
эканамічны ўніверсітэт
г. Мінск, Беларусь

Olga Gubskaya

PhD in Philology, Associate Professor of
the Department of International Economic
Communications
Belarusian State Economic University
Minsk, Belarus
o_gubskaya@mail.ru

ТЭАРЭТЫЧНАЯ СІСТЭМА АЛЕСЯ АДАМОВІЧА: ЛІТАРАТУРА ФАКТА ЯК АСОБАЯ ЭСТЭТЫКА

У артыкуле даследуецца тэарэтычная аснова канцэпцыі «літаратуры рэальнага факта», закладзеная Алесем Адамовічам у яго публіцыстыцы 1960–1970-х гадоў. Аналізуюцца ключавыя палажэнні, сфармуляваныя ў артыкулах часопіса «Пытанні літаратуры». Падкрэсліваецца, што А. Адамовіч тэарэтычна абгрунтаваў эстэтычную і этычную неабходнасць новага тыпу наратыву, які адпавядае запыту чытача на праўду. Яго тэорыя сцвярджае пераход ад аўтара-інтэрпрэтатара да аўтара-арганізатара «палілогу» дакументальных галасоў, дзе галоўным героем становіцца верыфікаваны факт, а ядром твора – створаная ім «маральная атмасфера». Гэтая публіцыстыка паслужыла прамым маніфестам і метадалагічнай базай для стварэння наватарскіх твораў-сведчанняў.

Ключавыя словы: *літаратура рэальнага факта; мы-наратыў; проза галасоў; дакумент; наратыў; фактаграфія; факт; жанр.*

THE THEORETICAL SYSTEM OF ALES ADAMOVICH: LITERATURE OF FACT AS A SPECIAL AESTHETIC

The article examines the theoretical basis of the concept of "literature of real fact", laid down by Ales Adamovich in his journalism of the 1960s and 1970s. The key provisions formulated in the articles of the journal "Questions of Literature" are analyzed. It is emphasized that Adamovich theoretically substantiated the aesthetic and ethical necessity of a new type of narrative that meets the reader's request for truth. His theory asserts the transition from the author-interpreter to the author-organizer of the "polylogue" of documentary voices, where the main character becomes a verified fact, and the core of the work is the "moral atmosphere" created by him. This journalism served as a direct manifesto and methodological basis for the creation of innovative works of evidence.

Key words: *literature of real fact; we are a narrative; prose of voices; document; narrative; factography; fact; genre.*

Канец XX стагоддзя – перыяд абуджэння цікавасці да факта як аснова-стваральнага элемента літаратурнага твора, пачатак XXI стагоддзя дэманструе цікавасць да літаратуры факта. Здаецца, розніца ў значэнні гэтых паняццяў не істотная, больш, нават, выглядае, як гульня слоў. Аднак гэта толькі першаснае ўражанне. Жыццёвы факт, сапраўды, пакладзены ў аснову любога твора літаратуры. Напрыклад, у аповесцях В. Быкава навідавок факты з ваеннага жыцця пісьменніка, але гэтыя творы нельга аднесці да літаратуры факта, бо тып наратыву, вобразы персанажаў цалкам адпавядаюць мастацкаму дыскурсу. Функцыя аўтара заключаецца ў больш тонкай і складанай

аркестроўцы элементаў гісторыі, чым простае парадкаванне падзей. Гаворка ідзе пра стварэнне суцэльнай і пераканаўчай карціны, дзе выбар апавядальніка, арганізацыя часу і выкарыстанне мастацкіх прыёмаў працуюць разам для высвятлення канфлікту і ўзмацнення ўздзеяння на чытача. У мастацкім наратыве праўда/праўдзівасць, ісціна – унутраная, псіхалагічная, філасофская. Чытач можа паверыць у сапраўднасць падзей, апісаных у творы, але можа і ўсумніцца. У наратыве факта сітуацыя зусім іншая – ісціна павінна мець і знешняе, верыфікаванае пацверджанне.

Літаратуру факта нельга назваць у чыстым выглядзе мастацкай літаратурай, тут гаворка вядзецца пра фактаграфію, працэс, калі верыфікаваны факт (факт-дакумент, факт-жывы голас) становіцца асновай літаратурнага твора. Па сутнасці, літаратура факта – гэта тып наратыву, які не проста фіксуе, рэгіструе факт, а структуруе яго; дзе адбіраюцца дэталі і фарміруюцца пункт гледжання на гэты самы факт. У беларускай літаратуры такі тып наратыву набыў асаблівае гучанне.

Выкарыстоўваючы распаўсюджанае паняцце “літаратура факта” ў кантэксце беларускай прозы, неабходна адразу зрабіць удакладненне і канкрэтызаваць сутнасць, прыроду гэтага факта. Улічваючы меркаванне пра прыроду факта тэарэтыка літаратуры П. Арсеннева, падкрэслім: “Ніякіх фактаў-як-такіх не існуе, факт ёсць не што іншае, як аб’ект, канстытуяваны канкрэтным метадам – у нашым выпадку, метадам фактаграфічнага пісьма” [1, с.4], а таксама адзначым, што ў кантэксце вывучэння ролі факта як асновастваральнага элемента літаратурнага твора будзем казаць пра “літаратуру рэальнага факта”. Чаму неабходная такая канкрэтызацыя? Таму што важна падкрэсліць наступнае: факты рэальнага жыцця, беларускай рэчаіснасці і пачатку, і другой паловы ХХ стагоддзя былі настолькі драматычнымі, неверагоднымі, пераважнымі над выдумкай, што самі патрабавалі “запісу”, фіксацыі. Рэчаіснасць, насычаная падзеямі Першай і Другой сусветных войнаў, рэвалюцыйных пераваротаў і барацьбы за нацыянальную незалежнасць, стала больш красамоўнай, чым вымысел. Выраз “самавымаўляльная рэальнасць” (“самовыговаривающаяся реальность”) [1, с. 18], ужыты П. Арсенневым у значэнні “пазбаўленая ад усіх цэнзурных абмежаванняў царызму”, у кантэксце беларускай прозы набывае новае гучанне – рэальнасць, дзе факт, падзея настолькі эмацыйна моцныя і сюжэтна насычаныя, што не падуладныя выдумцы, – гэтакая своеасаблівая “неверагодная рэальнасць”, якая патрабуе асаблівага, не ўскладненага традыцыйнай наратывунай іерархіяй, спосабу апавядання. Гісторыя Беларусі была ў дастатковай ступені насычана падзеямі, якія па сіле ўражання сталі мацнейшымі за мастацкі вымысел.

Беларуская літаратура першапачаткова ўспрымала факт як базавы элемент для напісання літаратурнага твора. Так, у спецыяльным артыкуле пра гэта “Нашаніўская дзейнасць Максіма Гарэцкага: ад карэспандэнта да пісьменніка” праз храналагічную табліцу паказана, як М. Гарэцкі сумяшчаў публіцыстыку з заняткам літаратурнай творчасцю: «...назіраючы за праявамі

рэчаіснасці, пісьменнік знаходзіў сюжэты для сваіх апавяданняў; рэалізоўваў пастаўленую перад “нашаніўцамі” задачу азнаямлення чытачоў з літаратурнымі навінкамі на беларускай мове; выкарыстоўваў газету як пляцоўку для выказвання сваёй грамадзянскай пазіцыі» [2, с. 34]. І такім алгарытмам “ад факта – да фактаграфіі”, які ўвайшоў у беларускі літаратурны дыскурс без спецыяльных ідэйных рухаў і маніфестаў, карысталася большасць беларускіх празаікаў пачатку XX стагоддзя.

Пачатак XX стагоддзя стаў для Беларусі перыядам значных пераменаў: рэвалюцыі 1905 і 1917 гадоў, падзенне царызму і ўсталяванне савецкай улады істотна паўплывалі на эканамічнае, сацыяльнае і культурнае развіццё краіны. Для беларусаў гэта быў найскладанейшы пераломны момант, па сутнасці, этап новага адраджэння, калі беларускія землі, якія ўваходзілі з XIX стагоддзя ў склад Расійскай імперыі, здабылі незалежнасць, а краіна набыла статус Савецкай Рэспублікі. Якуб Колас вельмі ёміста і красамоўна выклаў гісторыю Беларусі гэтага перыяду ў сваім выступе на Міжнародным кангрэсе ў абарону культуры, які праходзіў у Парыжы 21–25 чэрвеня 1935 года: «Безвыходнае жабрацтва як масавае з’явішча, беспрасветная цемра – вось характэрныя асаблівасці беларускай дарэвалюцыйнай вёскі. “Черта оседлости”, мяшчанскія гарадкі, саматужная і напайсаматужная прамысловасць – вось што характарызавала гарадскую Беларусь таго часу. Геаграфічнае становішча краіны на стыку Захаду і Усходу кідае яе ў жахі і зруйнаванне імперыялістычнай вайны. Гарады і вёскі спальваюцца. Сусветную вайну змяняе нямецкая акупацыя, якая ў корані падрывае эканоміку краіны. І як заключны акорд жахаў і разбурэнняў – навала польскіх акупацыйных войск, бяспрыкладнае па сваёй лютасці і варварству знішчэнне гарадоў, мястэчак, вёсак, дарог. Рыжскі дагавор 1921 года падзяляе Беларусь на дзве амаль роўныя часткі. Адна частка пад імем Заходняй Беларусі, адыходзіць да Польшчы. На тэрыторыі другой часткі ствараецца самастойная беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка. Вось кароткая гісторыя гэтай краіны ў недалёкім мінулым» [3, с. 62–63]. І гэта толькі пералік падзей пачатку XX стагоддзя, а далей ідуць падзеі, звязаныя з Другой сусветнай вайной (у гісторыі Беларусі гэта Вялікая Айчынная вайна 1941–1945 гг.), дзе барацьба з фашызмам становіцца ўсеагульнай задачай савецкага народа.

Як адзначае прафесор Л. Д. Сінькова, “у летапіс аб Вялікай Айчыннай вайне ўвайшлі такія драматычныя і трагічныя падзеі, як варожая акупацыя ўсёй беларускай зямлі (1941 – 1944 гг.), імклівы наступ гітлераўцаў на Маскву і поўная блакада Ленінграда (таксама 1941 – 1944 гг.). Людзі, якія жылі на захопленых ворагам тэрыторыях, сутыкнуліся з нябачаным па сваіх маштабах злом: адной з мэтай захопнікаў было спецыяльнае вынішчэнне насельніцтва, якое яны палічылі расава непаўнавартасным. Доктрына расізму падсілкоўвала ідэі Гітлера аб расчыстцы жыццёвай прасторы для немцаў-арыйцаў. Гэтыя дзеянні на тэрыторыі Беларусі кваліфікуюцца сёння як генацыд беларускага народа” [4, с. 21].

Вывучэнне тэмы генацыду беларускага народа цяпер набывае большую актуальнасць: у красавіку 2021 г. Генеральная пракуратура Рэспублікі Беларусь распачала крымінальную справу па факце генацыду беларускага народа падчас Вялікай Айчыннай вайны і пасляваенны перыяд; 5 студзеня 2022 г. быў падпісаны Закон “Аб генацыдзе беларускага народа”, якім прадугледжваецца юрыдычнае прызнанне генацыду беларускага народа, здзейсненага нацысцкімі злачынцамі і іх памагатымі ў гады Вялікай Айчыннай вайны і ў пасляваенны перыяд (да 1951 года).

Відавочна, што прыйшоў час, калі каштоўнасць і сацыяльную значнасць набывае рэальны факт, сапраўдная, а не прыдуманая гісторыя, праўда а не праўдападабенства. Менавіта таму ў XXI стагоддзі ізноў набывае актуальнасць імя А. Адамовіча, а творы “Я з вогненнай вёскі”, 1975 (А. Адамовіч, Я. Брыль, У. Калеснік) і “Блакадная кніга”, 1979 (А. Адамовіч, Д. Гранін) рэкамендаваныя для вывучэння ў школьнай праграме з мэтай азнамлення з дзейнасцю калабарацыянісцкіх фарміраванняў і разгортвання народнай барацьбы супраць германскіх акупантаў на тэрыторыі Беларусі.

Алесь Адамовіч змог стварыць гэты ўнікальны спосаб пісьма, які патрабуе беражлівых адносін да факта-падзеі. Ён імкнуўся не да праўдзівага апісання жыцця, а да напісання праўды, не да праўдападабенства, а да адлюстравання рэальнага факта, сапраўднай эмоцыі, выкліканай несправядлівасцю, злачынствам, пагрозай, страхам.

Варта адзначыць, што А. Адамовіч быў не толькі таленавітым пісьменнікам, але і вельмі дасведчаным, кампетэнтным тэарэтыкам літаратуры. Алгарытм апрацоўкі рэальнага факта, рэальнай гісторыі жыцця быў распрацаваны ім з найвышэйшай дакладнасцю. Ужо ў 1960-я гады ён прадбачыў, што факт стане важным складнікам літаратуры, бо чытач мае ў гэтым патрэбу. У артыкуле “Жыццёвы матэрыял і грамадскае абагульненне”, надрукаваным у часопісе “Пытанні літаратуры” (1966), разважаючы пра стан дакументальна-мастацкай літаратуры, ён адзначыў наступнае: «Дакументальнасць – гэта і жанр, але гэта і стыль, неаднародны, але надзвычай сугучны нашаму часу. Дакументальнасць, аднак, не мода, не ўсяго толькі мода. Яе шукаюць, яе патрабуюць, таму што людзі прагна жадаюць праўды і насцярожаныя супраць паўпраўды. Было б дзіўна і крыўдна для чалавека, калі б у эпоху, калі паўстала пытанне аб жыцці і смерці роду чалавечага, ён не імкнуўся сам разабрацца ва ўсім. Было б дзіўна, калі б пасля замоўчвання некаторых фактаў чытач не накідваўся на дакументы, не адчуваў пякучае запатрабаванне ведаць факты, усе факты. Смеласць перад фактам, усёй праўдай фактаў – гэта самае малое, што патрабуецца сёння ад літаратуры, якая адважваецца называцца дакументальнай. <...> *Ступень мастацкага абагульнення ў дакументальным (як і ў любым іншым) творы дыктуецца, відаць, толькі пачуццём меры і праўды* [тут і далей у цытатах курсіў наш. – В. Г.]. Але відавочна і тое, што сёння мера гэтая вельмі актыўна “кантралюецца”, вывяраецца патрабавальнасцю таго думаючага чытача, якому дарагі менавіта “чорны хлеб фактаў”, самой рэальнасці» [5, с. 3–62].

Такім чынам, у 1960-я гады Адамовіч пачаў тэрэтызаваць напрамак фактаграфіі ў беларускім літаратуразнаўстве. У артыкулах, прысвечаных гэтай тэме, ён пастаянна арыентуецца на чытача як асноўнага “спажыўца” свайго літаратурнага прадукту. Фарміруецца адчуванне, што ён піша твор, дакладна ўяўляючы сваю мэтавую аўдыторыю, г.зн., працэс літаратурнай камунікацыі стаіць у аснове яго творчасці. У артыкуле “У суаўтарстве з народамі” (1978), па сутнасці, выкладзена тэрэтычная аснова новага напрамку – беларускай літаратуры рэальнага факта. Аўтар адзначае, што ў 1950–1960-я гады ў беларускую літаратуру ўварваўся паток дакументальнай літаратуры, якую называе “партызанскай мемуарыстыкай”. У 1970-я гады такая тыпалогія дакументальнай літаратуры ўжо выклікае ў яго заклапочанасць, бо чытаюцца гэтыя творы, як піша А. Адамовіч, “толькі людзьмі, чые прозвішчы і ўчынкі згадваюцца...” [6, с. 14], сваю ж задачу пісьменнік бачыць не толькі ва ўвекавечванні памяці пра падзею, але і ў выхаванні праз гэты самы рэальны факт маладога пакалення. «Як наладзіць кантакт нашай памяці з маладымі душамі, у якіх дастаткова сваіх інтарэсаў і спраў? Для мемуарнай, “успамінальнай” размовы з нашым маладым сучаснікам патрэбна, відаць, і сучасная мера праўдзівасці, шчырасці, даверлівасці. <...> У фактах можна падмануць, нельга падмануць у пачуцці – ніякі прафесіяналізм не дапаможа. <...> У памяці народнай – у гэтым усё яшчэ галоўным, хаця і не бестэрміновым (і трэба спяшацца!) дакуменце Вялікай Айчыннай вайны – столькі ўсяго заключана, такая ў ёй глыбіня – маральная, псіхалагічная, гуманістычная... Гэта я і хачу прадэманстраваць на канкрэтных прыкладах, апавяданнях людскіх» [6, с. 15, 17, 22].

Жанр кніг “Я з вогненнай вёскі” і “Блакадная кніга”, які аўтары вызначаюць як “рэпартаж-успамін з месца гістарычных падзей”, якраз-такі і нарадзіўся з “множнасці апавяданняў”, якія з’яўляюцца, на думку Адамовіча, “найважнейшай умовай самога жанру, формаўтваральнай умовай”: “Уся справа ў множнасці – толькі з гэтага можа нарадзіцца жанр кнігі. Прытым патрэбна не проста сума апавяданняў, а іх актыўнае ўзаемадзеянне, якое ўзнікае з закладзеных у іх жа эмацыйных токаў. Гэтыя токі выявіць, растлумачыць, зрабіць так, каб апавяданні, эпізоды, дэталі размясціліся па ўнутраных сілавых лініях, а не ў якасці ілюстрацыі да вашых думак, – у гэтым складанасць задачы” [6, с. 25–26]. Жанр, пра які гаворыць А. Адамовіч, ствараецца не столькі тэхнічна – праз складанне пэўнай колькасці аповедаў у канкрэтную мегагісторыю, а праз стварэнне пэўнай атмасферы, якая актуалізуе маральна-этычны кампанент чытацкага ўспрыняцця: “Сучасная дакументалістыка ў нас на вачах нараджае, стварае сваю вобразнасць. Ідэйна-мастацкая цэласнасць любога твора, у тым ліку і дакументальнага, ствараецца адзінствам маральнага клімату, які пануе ў ім. Асобай маральнай насычанасцю апавяданняў, маральным напружаннем ствараецца той жанр, пра які ідзе гаворка. *Без такой маральнай атмасферы шматлікае магло б здацца непатрэбнай жорсткасцю, нават паталогіяй*” [6, с. 30]. Гэта вельмі важнае пісьменніцкае ўдакладненне, якое павінна акцэн-

таваць увагу даследчыкаў не толькі на самой гісторыі, але і на прамежкавым тэксце, рэмарках, што належаць абстрактнаму аўтару (які ў кантэксце твора супадае з наратарам, адказным за цэласнасць рэпартажа-ўспаміну) і спрыяюць стварэнню патрэбнай “маральнай атмасферы”.

Трактоўка жанру А. Адамовічам адлюстроўвае камунікатыўную прыроду яго твораў. Нягледзячы на тое, што ў яго рэпартажах-ўспамінах гавораць удзельнікі вайны, ён сам, пры гэтым, наладжвае камунікацыю з чытачом. «*Жанр – гэта “правілы гульні”, пра якія дамаўляюцца аўтар і чытач. Калі коратка сфармуляваць вызначальнае правіла рэпартажа-ўспаміну з месца гістарычнай падзеі – вось яно, – тлумачыць А. Адамовіч. – Гэта адбывалася шмат гадоў таму, не пра цябе, пра сябе людзі раскажваюць, гэта з імі, не з табой адбывалася, даўно, вельмі даўно, ты можаш заставацца спакойным, ніякімі спецыяльнымі сюжэтамі, прыёмамі, мастацтвамі цябе не збіраюцца ўцягваць у чужыя лёсы і перажыванні, ніхто не гвалціць твае пачуцці, можаш заставацца спакойным, гэта не з табой адбываецца, гэта з імі адбывалася, даўно, вельмі даўно...*» [6, с. 40–41].

Такім чынам, тэхніка наратыву А. Адамовіча зводзіцца да наступнага: нягледзячы на тое, што рэпартажы-ўспаміны, сабраныя пісьменнікам, прадстаўлены мноствам рэальных галасоў, над усімі імі стаіць абстрактны аўтар, голас якога набліжаны да голасу наратара-збіральніка гісторый (недыягетычнага наратара), задача якога заключаецца ў тым, “каб народную памяць, якая складаецца з мноства бязлітна праўдзівых гісторый, звесці ў адзін фокус” [6, с. 40–41]. Рэпартаж-ўспамін – гэта камунікатыўная стратэгія пісьменніка, арыентаваная на чытача; тактыку, якая павінна працаваць на рэалізацыю мэты, пісьменнік вызначае вобразна: “*Сучасны сур’ёзны чытач не церпіць аўтарскага гвалту. Не трэба яго гвалтаваць. Ні сюжэтамі спрытнымі, ні майстэрствамі прывабнымі. Не трэба яго нікуды цягнуць. Няхай ён застаецца там, дзе ёсць. Хай праўда сама прыйдзе да яго, простая і немудрагелістая, – з трыццаціпяці-, з сарака-, з пяцідзiesiąцігадовай далечыні. Ад самай простага якраз і немагчыма схвацца*” [6, с. 41].

Становіцца відавочным, што менавіта рэпрэзентацыя факта ў беларускай рэалістычнай літаратуры і яе позніх мадыфікацыях здолела не зліцца з рэальнасцю, а выйсці на новы ўзровень мастацкасці праз адточванне майстэрства пісьма ў формах я-наратыву і мы-наратыву, рэалізацыю наратывуных стратэгий эга-дакумента і па-новаму зразуметаі літаратуры факта. У беларускай літаратуры, абцяжаранай гістарычнымі, палітычнымі і ідэалагічнымі абставінамі, якія стварылі значныя прабелы ў літаратурным працэсе, “літаратура факта” як мы-наратыву спецыяльна не абвешчалася, не агучвалася ў фармаце ідэалагічных і эстэтычных маніфестаў, але, тым не менш, актыўна фарміравалася, становячыся спецыфічным мастацкім выказваннем – фактам у ролі літаратурнага вобраза. Алесь Адамовіч і ягоныя суаўтары выдатна ўсведамлялі сілу і мастацкі патэнцыял факта, захаванага ў народнай памяці. Рэальна выкарыстаўшы магнітафонныя запісы і журналісцкія прыёмы пры зборы фактаграфіі па Вялікай Айчыннай вайне, яны ў выніку стварылі

наватарскія тэксты кніг-палілогаў галасоў, кніг з фактамі ў функцыі вобразаў. “Больш чым заканамерна, што не толькі праз мастацкую фантазію пісьменніка, але і наўпрост гучыць памяць народная ў нашай літаратуры. У чалавека з магнітафонам узнікае магчымасць атрымаць галасы сотняў і сотняў людзей, якія, назапашваючыся, паступова становяцца самастойнай, літаратурнай (у пэўным сэнсе) рэальнасцю” [7, с. 545–546]. А. Адамовіч імкнуўся стварыць не актуальны рэпартаж, а новы эпас, складзены з ведаў цэлага народа аб сваім існаванні ў XX стагоддзі. Па-новаму зразумець магчымасці складанага фактычнага апавядання актыўна выкарыстоўвалі (і працягваюць выкарыстоўваць усё больш прыкметна) выбітныя беларускія пісьменнікі XX і XXI стагоддзяў.

Максім Гарэцкі, Якуб Колас у сваіх артыкулах і творах заявілі пра існаванне “літаратуры рэальнага факта” як канцэптuallyнай для фарміравання беларускай прозы. У М. Гарэцкага навідавок раслаенне наратыўнай інстанцыі як спробы апрацоўкі і сінергіі ўласнага голасу разам з голасам наратара, Алесь Адамовіч, падхапіўшы канцэпцыю літаратуры рэальнага факта, стварыў сапраўдны мы-наратыў (прозу галасоў), які дэманструе поліфанічнае гучанне аднаго і таго ж факта.

ЛІТАРАТУРА

1. *Арсеньев, П.* Литература факта высказывания. Очерки по прагматике и материальной истории литературы / П. Арсеньев. – СПб. : Транслит, 2019. – 188 с.
2. *Губская, В.* Нашаніўская дзейнасць Максіма Гарэцкага: ад карэспандэнта да пісьменніка / В. Губская // Філасофія нацыянальнай медыяпрасторы : матэрыялы Рэспубліканскай навук.-практ. канф., Мінск, 21 кастр. 2016 г. / пад агул. рэд. Д. М. Драздова. – Мінск : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 2016. – С. 32–38.
3. *Колас, Якуб.* Магутная савецкая рэчаіснасць жывіць нашы мыслі і нашы пачуцці / Якуб Колас // Хрэстаматыя па гісторыі беларускай савецкай публіцыстыкі. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1974. – С. 62–66.
4. *Синькова, Л. Д.* «Блокадная книга» Алеся Адамовича и Даниила Гранина как образец прозы голосов / Л. Д. Синькова // Народная асвета. – 2025. – № 5. – С. 21–25.
5. Жизненный материал и художественное обобщение / М. Галлаи, М. Лужанин, И. Мерас [и др.] // Вопросы литературы. – 1966. – №9. – С. 3–62. – URL: <https://voplit.ru/article/zhiznennyj-material-i-hudozhestvennoe-obobshhenie/> (дата обращения: 29.01.2026).
6. *Адамович, А.* В соавторстве с народом / А. Адамович // Вопросы литературы. – 1978. – №5. – С. 12–53.
7. *Адамович, А.* Собрание сочинений : в 4 т. / А. Адамович. – Мінск : Маст. лит., 1982. – Т. 3: Статьи, выступления, интервью. – 622 с.

Поступила в редакцию 02.02.2026